

ali od tih silnih okolišanja, pretraga, od tih (ne)mogućnosti i (ne)ispisanosti ostvaren je roman reskog, modernog, difuznog svetla, jedan od jarko apartnih u našoj ukupnoj literaturi. Iako što je Pavle Mrak naišao iz malog oglasnika, tako je, sada se, na osnovu uvida u rukopisnu zaostavštinu autora jasno vidi, jedan drugi Dušan Matić, još daleke 1970. godine, opet se

obraćajući novinama, toj jutarnjoj molitvi savremenog čoveka, javio svoje postojanje, sa pitanjem zašto su na relaciji Niš i Kraljeva telefonske linije tako često u prekidu. Opet se vraćajući smetnjama na vezama, i ovaj drugi Ma-

tić je dokazao kako nije lako izmišljati: sve je postojeće, u bezbrojnim stvarnostima našeg veka, našeg sluha, našeg zaborava.

Sve ostalo pripada logici jedne od izuzetno erotskih knjiga naše proze.

* Predgovor posthumnoj knjizi Dušana Matića *Najmladji Jagodić neće u roman*, koji objavljuje
•Narodna knjiga*

nadrealizam i književna kritika marka ristića

milivoj nenin



Kao uvod u Ristićevu književnu kritiku moramo posmatrati njegove kritičke tekstotove o nadrealističkim delima. Bez sumnje, najpoznatiji, mada više manifest negoli kritički tekst je *Objava poezije o Dedinčevu Javnoj ptici*.

»Rodena i projicirana toliko van literature poezija Milan Dedinčina odista ne podleže književnoj krtici«. Ristić je jasan. Kritika može da postoji u odnosu na literaturu; pred poezijom ona nema opravdanja.

Ako, ipak, podemo od toga da je ovo književna kritika, onda možemo, na prvi pogled, govoriti o negativnom uticaju nadrealizma na Ristićevu književnu kritiku. (Ne mislimo pri tom samo na ukidanje književne kritike — koje može biti amblematske prirode — već prvenstveno na ton i način razmišljanja: koji jednostavno mistifikuje čin stvaranja i tom mistifikacijom ga čini nedirljivim).¹

Medutim, za formiranje Ristića kao književnog kritičara ovo je značajan tekst. Značajan je baš zbog odvajanja poezije od literature i postavljanja viših zahteva poezije (pa, time, i literaturi). Jedno odgovornije shvatanje poezije. Poeziji je uskraćeno da bude samo zabava. (Taj momenat, kao i odvajanje poezije od literature anticipiran je u *Putevima*: setimo se odvajanja od predratnog i težnje da literatura ne bude samo čitaočeva raznooda, setimo se »berbe grožda sa mrtvih«).

U Ristićevoj interpretaciji poezije je iznad svih »paradoksalnih realizacija čovečanske misli, još klasiranih u oblasti literature, slikarstva, umetnosti...« »Neka me izvine mnogi skromni, ali skromnost nije nikakvo opravданje, i oni koji, nemaju nikakve druge namere nego da nas zabave u stvari su dezertirali popriše gde se vodi grozna igra, neizbežna svakom čoveku koji spada u red *misli* (a ovde su oduvek književnici smatrali da im pripada mesto). Ali evo gde sami književnici svojom skromnošću izdvajaju svoje neutralno imanje od strašnog domena borbe i istraživanja, pa ako to smatraju kao hvalu, neka im i od moje strane bude pozdravljen život na salašu literature, za koji se najblaže može reći da je nedovoljan«. I kasnije: »Nisam li vam rekao da tu literatura, i njene tehničke dobitljivosti, i njena zabavna, odmorna dobronamernost, ne igraju nikavu ulogu«?

Tu je već jasno artikulisano Ristićovo prisustvo na žarišnom mestu nadrealizma; »uverenje da se pesništvo odnosi na čovekov položaj u celini, da ono nije makakvo delanje, nego delanje koje se odnosi na čitavog čoveka« (Moris Blaško).² Poezija je, pre svega, saznavanje čoveka, nikako samo zabava. Kao takva niče iz života, i nije samo stvar tehnike, zanata, izvesnog literarnog i skulptura. (Ovdje se anticipiraju ideje iz »Moralnog i socijalnog smisla poezije«.) I opet Moris Blaško: »Nadrealizam nije uvek odbacivao književnost, ali on je uvek odbacivao književnost kao umetnost koja treba da ulepša, ma i najmanje, dokoliko ce drugih.«

Podatak koji ne smemo smetnuti s uma. Ako ga imamo u vidu, može nam poslužiti kao ključ za razumevanje nekih (unešteških) Ristićevih vrednosnih sudova. Na primer, iz današnje perspektive teško je shvatiti različitu, čak oprečnu ocenu dva dela, između kojih, ponavljaju, danas ne vidimo razliku na vrednosnom planu. Reč je o ramanima *Dva carstva* Branimira Čosića i *Veličanstveni beli brik Sveti Juraj Siba Miličića*. Prvi, koji ima u vidu čitaočevu razonodu ocenjen je negativno; drugi pak sa naklonošću jer zadire u ljudske probleme i instinkte.

Drugi tekst, objavljen 1926. godine, o knjizi Aleksandra Vuča *Krov nad prozorom*, dakle, po hronološkom redu prvi u nadrealističkom maniru pozdravljanja i oduševljenja, ne razlikuje se mnogo, od, u ovom slučaju, prethodnog teksta. Mislimo prvenstveno na ton koji je dosledno ostvaren. Ne toliko zaoštren, čak i ne toliko u artikulaciji ključnih ideja jasan; tekst je teško čitljiv. (Ne u smislu nejasnosti, već zbog prezasićenosti patetikom i terminima: oganj, vatra, plamen, san...) Ristić govorи о žudnji za nedosegnutom zemljom, zemljom sna. I već ta žed je život u toj obećanoj zemlji, u tom kraljevstvu sna... I dalje Ristić piše tekst koji se ne obazire na knjigu o kojoj piše. Imamo, i za nas interesantno, opšte mesto Ristićevog razmišljanja o poeziji. »Jer ovakve pesme nastale su iz nemogućnosti da se duh pesnički roden, za jedan bolji život, za plamen nedohitan, ukalupi, stegne u tvrde duhovne granice svakodnevnosti.«

Jedan Ristićev poetski tekst, istina malog literarnog dometa, koji je iskoristio knjigu Aleksandra Vuča samo kao povod.³ Ima tu suprostavljanja iracionalnog i racionalnog, sna i stvarnosti, praznoverja i religije, ali... Treba samo pogledati kraj teksta pa videti svu naivnost ove »kritike«: »Ljubavi, ljubavi sa hiljadu lica tobom ponesen ka istočnom nevidljivom nebū.«

U jednom se, čini nam se, možemo složiti. Ristić nije napisao nijedan značajan kritički tekst o nekom nadrealističkom delu. (Značajan u smislu nezaobilazan.) Ali plodan uticaj nadrealizma na njegovu kritiku (a to smo ovde tražili) je lako vidljiv. Prvenstveno na planu postavljanja viših zahteva literaturi; na želji da literatura (koja sadrži peoziju) učestvuje u saznavanju čoveka — što je, čini nam se, presudan momenat. Ali ono što je plodan uticaj nadrealizma (setimo se časopisa *Svedočanstva*) na Ristićevu književnu kritiku je boračenje kritičkog govora (pored vidljive želje za drugaćijim sadržajem i postavljanjem viših merila). Naime, baš tu, u Ristićevim tekstovima koji nikako nisu kritičke prirode, imamo jedno kidanje svih veza, jedan neformalan tekst, sloboden u smislu žanrovske, pa i rodovske neodredenosti. Imamo jednu mogućnost drugaćijem govoru, jedno okretanje iza i ispred sebe. Jedan nagli prelaz iz proze u stih, jedno zahvatanje koje se ne obazire na ustavljeni, utvrđeno, određeno. To je, čini nam se, onaj presudan uticaj prvenstveno časopisa *Svedočanstva* (ako se o njemu može govoriti) na književnu kritiku Marka Ristića.

Marko Ristić je uvek zahvatao više od tekuće književne kritike; njemu tekst knjige o kojoj je pisao nije bio dovoljan. Pokušavao je da hvata više: i pisca i prethodne knjige i uredništvo, i kulturnu situaciju, u publiku i književne večeri... Nije pristajao na to da bude organičen tekstom vladajuće književne kritike, niti mu je bio dovoljan jezik književne kritike: uveo je i ironiju i parodiju, persiflažu, prisutna je i hiperbola, naravno ne smemo zaboraviti ni strast sa kojom je učestvovao u svemu tome, i radanje jednog povišenog tona, radanje patetike. (No i njegova patetika je u tesnoj vezi sa drugaćijim govorom kritike: ostvaruje zamah, ritam teksta, uverljivost.) Dakle, ako ne sledimo onu liniju koja u časopisu *Svedočanstva* vodi u nadrealizam na planu vrednovanja dela (koja svojim ukidanjem književne kritike za nas nije bitna): već ako sledimo iskustva na planu teksta (žanrovska neodredenost) možemo istaći plodan uticaj nadrealizma.

1) I pored svih teza o nadrealističkoj demistifikaciji inspiracije (koje nismo smetnuli s uma), čini nam se da je ovde reč upravo o mistifikaciji.

2) Interesantno je kako Blaško pokazuje nužnost okretanja nadrealista ka marксizmu: »U ovome, najpre: potruditi se da se piše ne radi zabave niti iz ljubavi prema umetnosti, već zato što je u ovoj aktivnosti u pitanju čoveka, a to ne ide na kraju bez nelagodnosti« (Moris Blaško, *Eseji*, Beograd, 1960).

3) Uostalom, ne treba zaboraviti da tekst o knjizi Aleksandra Vuča *Krov nad prozorom* Marko Ristić nije uvrstio u knjigu *Književna politika*, u kojoj se nalaze književne kritike.